

Weerbaar tegen moslimdiscriminatie

vergroten van de meldingsbereidheid van moslims en hun instituties door het delen van ervaring en expertise en het intensiveren van samenwerking

Procesbeschrijving, resultaten, vervolgstappen en aanbevelingen

© Roemer van Oordt (projectleider)
Projectbureau Zasja
31 januari 2018

Inhoudsopgave

Aanleiding	p. 3
Plan van aanpak	p. 3 - 7
- Doel	p. 3
- Doelgroep	p. 4
- Inzet	p. 4
- Projectopzet	p. 4
Procesbeschrijving	p. 8 - 29
- Benaderen landelijke partners en voorlopige keuze regio's	p. 8
- Benaderen regionale/lokale partners	p. 9 - 13
- Overzicht regionale bijeenkomsten	p. 13 - 15
- Opzet bijeenkomsten	p. 15
Resultaten	p. 15 - 28
- Kwantitatief	p. 15 - 16
- Kwalitatief	p. 16 - 23
- Succesfactoren	p. 23 - 24
- Leerpunten	p. 24 - 25
- Aanbevelingen, vervolgstappen en borging	p. 25 - 28
Specifieke aanbevelingen per projectpartner	p. 29 - 30
Netwerk	p. 31

Aanleiding

De directie Samenleving en Integratie van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (hierna SZW) heeft als een van haar kerntaken de bestrijding van discriminatie. De interdepartementale beleidsinzet op dat terrein staat verwoord in het in begin 2016 verschenen *Nationaal Actieprogramma tegen Discriminatie*. Daarin is onder meer specifieke aandacht voor de aanpak van moslimdiscriminatie.

SZW zegt hierover: 'Discriminatie en uitsluiting van moslims, vaak gevoed door vrees voor en afkeer van de islam, is een toenemend maatschappelijk probleem met als één van de trieste consequenties dat veel Turkse en Marokkaanse Nederlandse jongeren zich niet meer thuis voelen in Nederland en het gevoel hebben dat er met twee maten wordt gemeten'.

Inzet

Bij de inzet op de bestrijding van moslimdiscriminatie heeft SZW zich onder meer gericht op de verhoging van meldingsbereidheid en weerbaarheid en de bevordering van lokale samenwerking in de aanpak. SZW is er van overtuigd dat op lokaal niveau nog winst valt te realiseren in de samenwerking tussen ADV's, politie, gemeenten, moskeeën en andere moslimorganisaties. In de toekomst zal dit verder opgepakt worden door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK).

Om het onderlinge vertrouwen tussen deze verschillende betrokkenen te versterken, het verwachtingspatroon te managen en (daarmee) de weerbaarheid van moslims te vergroten, heeft SZW aan projectbureau Zasje gevraagd in 2017 vijf regionale bijeenkomsten te organiseren.

Plan van aanpak

Doel

Met het project *Weerbaar tegen moslimdiscriminatie* wilde projectbureau Zasje moslimdiscriminatie op regionaal/lokaal niveau agenderen en de meldingsbereidheid van moslimorganisaties - met de focus op moskeeën - en hun bezoekers vergroten. Betrokken partijen moeten elkaar beter leren vinden wanneer discriminatoire incidenten plaatsvinden. Van belang daarbij was dat duidelijker wordt wat de wederzijdse verwachtingen zijn en er meer onderlinge kennisuitwisseling plaatsvindt. Specifiek aandachtspunt is tevens het in samenwerking met moslimorganisaties versterken van de weerbaarheid van Nederlandse moslims. Door de intensivering van de samenwerking moeten op langere termijn in meerdere regio's van het land duurzame lokale initiatieven

ontstaan, die gericht zijn op aanpak en preventie van moslimdiscriminatie.

Doelgroep

De doelgroep bestond *primair* uit vertegenwoordigers (vrijwilligers en/of bestuursleden) van moslim/moskeeorganisaties, verantwoordelijk ambtenaren en bestuurders van gemeenten, de politie en de ADV's. *Secundair* bestond de doelgroep uit alle moslims die deze organisaties (kunnen) bereiken. Bij zowel de primaire als de secundaire doelgroep was vertegenwoordiging van vrouwen en jongeren bij moslims een aandachtspunt. Uit onderzoek en cijfers blijkt dat juist vrouwen vaak het slachtoffer zijn van discriminatoire incidenten en veel jongeren weerbaarheid missen en het gevoel hebben dat er in Nederland 'met twee maten wordt gemeten'.

Inzet

Om vorm te geven aan deze doelstellingen heeft projectbureau Zasje in 2017 een serie van vijf bijeenkomsten georganiseerd, regionaal verspreid over het land. Tijdens deze bijeenkomsten werd informatie verstrekt over de rol die de verschillende lokale instanties hebben in de aanpak en preventie van moslimdiscriminatie, wat er vanuit de moslimgemeenschappen zelf al wordt of kan worden gedaan en wat de Rijksoverheid doet.

Projectopzet (fasering en deelactiviteiten)

Het project was opgebouwd uit een drietal fases, waarin specifieke deelactiviteiten werden uitgevoerd.

In de **eerste fase** van het traject:

- werden de contacten met de verschillende potentiële partners in het project gelegd. Het ging daarbij om relevante (koepel)organisaties van moslims, waaronder een groot aantal moskeekoepels (zoals het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO), Islamitische Stichting Nederland (ISN), Turks Islamitische Culturele Federatie (TICF), Stichting Islamitisch Centrum Nederland (SICN), Milli Görüs (zowel Noord-Nederland (MGNN) als Zuid-Nederland (Nederlandse Islamitische Federatie – NIF), Unie van Marokkaanse Moslimorganisaties in Nederland (UMMON), Raad van Marokkaanse Moskeeën Nederland (RMMN) en de Raad van Marokkaanse Moskeeën noord-Hoolland (RVM N-H)), ADV's en expertisecentra op het gebied van (moslim)discriminatie (ook met de landelijke brancheorganisatie) en de politie (met als kerncontact de Landelijk Projectleider Gelijkwaardigheid/aanpak discriminatie);

- werd aan de hand van onderzoek/gegevens (onder meer van Van der Valk, Republiek Allochtonië en de koepels zelf) én op basis van de gesprekken met de partners een voorselectie gemaakt van regio's/gemeenten/locaties die het meest in aanmerking kwamen om de bijeenkomsten te beleggen. Bij de keuze voor de locaties werd rekening gehouden met criteria als (recente) incidenten en de aard daarvan, geografische spreiding en diversiteit in achtergrond van moskeeën (etniciteit en denominatie). Bovendien werd gekeken naar de (regionale/gemeentelijke) politieke context;
- werd met SZW overlegd over de definitieve vaststelling van de locaties. Het was de bedoeling dat de uitkomsten uit de gesprekken die SZW met de verschillende gemeenten zou voeren hierin een cruciale rol zouden spelen. Uiteindelijk ging het om een gezamenlijke afweging waarbij een optimale spreiding in de breedste zin van het woord belangrijk was, om een zo gevarieerd mogelijk beeld te krijgen van de huidige situatie en de bruikbaarheid van de ervaringen te optimaliseren.

In de **tweede fase** van het traject:

- werden de inhoudelijke voorbereidingen getroffen om de bijeenkomsten vorm te geven. Daarbij ging het allereerst om het (opnieuw) benaderen en informeren van alle relevante partners/partijen in de regio. Veel aandacht was er voor het zorgvuldig overbrengen van het specifieke doel van de bijeenkomsten. Deze gesprekken waren essentieel om de lange(re) termijn doelstellingen van het project te realiseren. Alle betrokken partijen dienden zo optimaal mogelijk voorbereid te zijn, zodat tijdens de bijeenkomsten concrete resultaten konden worden geboekt;
- werden in samenwerking met de uitgekozen organisaties/locaties de praktische voorbereidingen geconcretiseerd. Denk daarbij onder meer aan formele uitnodigingen, samenstellen conceptagenda/programma, afspraken over mediabeleid, vorm van verslaglegging (geluid/beeld), catering, representatie en andere relevante logistieke zaken;
- werden in overleg met SZW de agenda's, de deelnemerslijsten, de programma's en de daarbij behorende randvoorwaarden van de vijf bijeenkomsten vastgesteld;
- vonden de bijeenkomsten plaats
- belegden projectbureau Zasje en SZW een evaluatiegesprek na twee bijeenkomsten;

- werd door projectbureau Zasje regelmatig contact met SZW onderhouden om de voortgang en eventuele knelpunten te bespreken.

In de **derde fase** van het traject:

- werd naar aanleiding van de vijf bijeenkomsten dit eindrapport geproduceerd, met procesbeschrijving, resultaten, succesfactoren/leerpunten, vervolgstappen en aanbevelingen. Uit dat eindrapport wordt een checklist gedestilleerd over hoe samenwerking tussen betrokken partners ook in andere gemeenten/regio's versterkt zou kunnen worden.
- wordt met de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) van SZW gekeken of en hoe de beste, meest in het oog springende voorbeelden en ervaringen die uit de bijeenkomsten voortkomen breder verspreid gaan worden.
- wordt in overleg met SZW publiciteit gegeven aan de uitkomsten van het project.

Opzet bijeenkomsten

Oorspronkelijk idee was om de bijeenkomsten plaats te laten vinden bij moskeeën en/of andere moslimorganisaties om te zorgen voor een vertrouwde omgeving en om het laagdrempelige karakter te bevorderen. Vaak heeft het ook een symbolische functie; ambtenaren, bestuurders en andere betrokkenen komen - anders dan normaal - op bezoek. Dat is in de meeste gevallen anders gelopen (zie procesbeschrijving fase 1)

De bijeenkomsten werden relatief 'klein' gehouden om de deelnemers de ruimte en mogelijkheid te bieden optimaal te participeren in de bijeenkomst. Een overzichtelijke discussie en het creëren van korte lijnen waren sleutelbegrippen. Uitgangspunt was een maximaal aantal deelnemers van **30 tot 40**, waarbij de inbreng van vrouwen en jongeren moet worden geborgd (zie procesbeschrijving fase 2).

De bijeenkomsten worden opgehangen aan een van te voren overeengekomen programma en een heldere agenda. Zowel de leiding als de verslaglegging en de evaluatie van de bijeenkomsten werden verzorgd door projectbureau Zasje.

Werkwijze

Projectbureau Zasje hecht grote waarde aan een werkwijze waarbij de doelgroep van het project direct betrokken wordt bij de inhoud en uitvoering, omdat alleen daardoor de organisaties en deelnemers binding met het project kunnen krijgen. Daarom wordt in dit traject veel tijd besteed aan uitleg over de inhoud en het

(langere termijn) doel van het project, aan het selecteren van de regio's, gemeenten, locaties en deelnemers en aan de vorm van de bijeenkomsten. (Tussentijdse) evaluaties waren daarbij een belangrijk instrument.

Werkgebied

Het werkgebied van het project was landelijk. De focus lag op vijf regio's, die op basis van eerder genoemde criteria geselecteerd werden.

Looptijd

Januari 2017 t/m december 2017

Planning bijeenkomsten

- 1^e bijeenkomst april 2017
- 2^e bijeenkomst mei 2017
- 3^e bijeenkomst oktober 2017
- 4^e bijeenkomst november 2017
- 5^e bijeenkomst december 2017

(Gewenst) bereik onder moslims en hun organisaties

Met het project werd vooral ingezet op kwaliteit en minder op kwantiteit. Dat had te maken met de bewust gekozen (relatieve) kleinschaligheid van de bijeenkomsten.

Bij elke bijeenkomst werd - naast de betrokkenheid van de benaderde koepels - ingezet op concrete deelname van tussen de 5 en 10 moslimorganisaties (totaal dus tussen de 20 en 40). Aangezien deze organisaties een doorlopend bezoekersaantal hebben van zo'n 500 tot 1500, kon het totale (potentiële) bereik worden geschat op tussen de 20.000 en 40.000. Ook werd geprobeerd zoveel mogelijk vrouwen en jongeren via de bijeenkomsten te bereiken of indirect te betrekken door de informatie met hen te delen.

Evaluatie, borging en verslaglegging

Iedere bijeenkomst werd zoals gezegd met de betrokken organisaties/personen geëvalueerd. Tijdens deze evaluatiemomenten werd vooral gekeken of de overgebrachte informatie is aangekomen en of de samenwerking is bevorderd en vorm heeft gekregen. Vooral bij moslimorganisaties werd bekeken of er nog extra inzet nodig is.

Aan de hand van gesprekken, de bijeenkomsten, de evaluaties en de verslaglegging werden de uitkomsten van het project vastgelegd in dit eindrapport, dat het traject in andere regio's of gemeenten vereenvoudigd en borging bij andere instellingen en organisaties bevorderd.

Procesbeschrijving

a) Benaderen landelijke partners en voorlopige keuze regio's

Het benaderen en betrekken van de verschillende partners liep in eerst instantie probleemloos. Gekozen werd voor een benadering van de landelijke samenwerkingsverbanden. De meest relevante (koepel)organisaties van en voor moslims (CMO, ISN, SICN, Milli Görüş (MGNN en NIF), UMMON, RMMN en RVM N-H) reageerden enthousiast en waren (meer dan) bereid hun medewerking te verlenen. Ook de voorzitter van de landelijke Vereniging Tegen Discriminatie (VTD), Frederique Janss, zag de meerwaarde van (de insteek van) het project direct in. Datzelfde gold voor de Landelijk Projectleider Gelijkwaardigheid/aanpak discriminatie van de politie, Ed Faas. Alle partijen onderkenden de grote maatschappelijke impact van (moslim)discriminatie en (gewelds)incidenten bij (religieuze) instituties. Ook werd een toenemende angst (incidenten bij moskeeën en andere islamitische instituties) en ervaren discriminatie gesignaleerd bij een groeiend deel van de moslimbevolking, in sommige gevallen met als resultaat een (tijdelijke) terugtrekking uit het maatschappelijk verkeer.

Met gebruikmaking van onderzoek (Van der Valk/Republiek Allochtonië), de urgentie die uit de gesprekken met de verschillende partners naar voren kwam en principe afspraken die al waren gemaakt (Haaglanden), werd een voorlopige keuze voor regio's overeengekomen.

Die keuze viel op:

- regio Gooi en Vechtstreek
- regio Gelderland-Zuid
- regio Kennemerland
- regio Haaglanden
- één grote stad (gedacht werd aan Utrecht of Amsterdam)

Daarbij werd gekeken naar criteria als aantal (recente) incidenten en de aard daarvan, geografische spreiding en diversiteit in aantal en achtergrond van moskeeën (grote stad/platteland, etniciteit en denominatie). Ook speelde de regionale of gemeentelijke politieke en maatschappelijke context (bijvoorbeeld grote aanhang van partijen/bewegingen met een anti-islam discours) een rol.

b) Benaderen regionale/lokale partners

Daarna werden de regionale partners benaderd. Waar nodig werden de gegevens van de regionale of lokale contactpersonen en/of organisaties door de landelijke partners aan de projectleider doorgespeeld. Dat gold met name voor de regionale politiecontacten. Met alle partners werd overlegd over de gemeenten en de specifieke locaties waar de bijeenkomsten zouden gaan plaatsvinden

In de regio **Gooi en Vechtstreek** liep dat allemaal voorspoedig. Vooral het contact met Derk Slot, portefeuillehouder Diversiteit/ Kracht van het verschil bij de politie Midden-Nederland, was daarbij belangrijk. Hij bracht via zijn netwerk de andere relevante spelers om tafel. De gemeente Hilversum (in de persoon van Anneke La Rose (coördinator Openbare Orde en Veiligheid) bleek graag bereid als 'host' op te treden en de plaatselijke ADV reageerde zeer enthousiast. Een gesprek tussen gemeente en SZW bleek dus niet nodig of wenselijk. Gezamenlijk werd een datum vastgesteld (11 mei). Na overleg met een aantal moskeeën van de RVM- NH en de ISN bleek een sterke voorkeur voor het stadhuis als locatie.

Alle 12 aanwezige moskeeën in de regio werden meerder keren en op alle mogelijke manieren (post, mail en telefoon) benaderd voor deelname. De projectleider sprak hen uitvoerig over de insteek, achtergronden en doelstellingen van de bijeenkomst. Ook de gemeenten in de regio (naast Hilversum zijn dat Weesp, Gooise Meren (Naarden en Bussum) en Huizen) waar de moskeeën zijn gevestigd kregen een uitnodiging en werden persoonlijk op de hoogte gesteld en bijgepraat over de inhoud van de bijeenkomst.

In **Gelderland-Zuid** leek het in eerste instantie net zo soepel te lopen. De Nijmeegse moskeebestuurder Saïd Bouharrou (RMMN) was zeer geïnteresseerd en ook de ADV Ieder1Gelijk (Gina Plaggenborg) en de politie (Aart de Zeeuw; Diversiteit/ Kracht van het verschil) zagen grote meerwaarde in het beleggen van een regionale bijeenkomst. De gemeente Nijmegen werd volgens afspraak door SZW (Yolanda van Zuilekom en Basim Al Alousi) benaderd. Dat pakte verkeerd uit. De betrokken ambtenaren en (vooral) de burgemeester bleken niet gecharmeerd van de inhoudelijke insteek van de bijeenkomst. Het perspectief van discriminatie en incidenten werd als negatief bestempeld. Bovendien werd ontkend dat in Nijmegen moslimdiscriminatie en incidenten bij moskeeën een groot maatschappelijk probleem zouden vormen en gesuggereerd dat de minister (PvdA) richting de moslingemeenschap goede sier zou willen maken. Twee vergaderingen van het college van B&W later kwam een definitie nee. Het was de bedoeling dat de uitkomsten uit de gesprekken die SZW met de verschillende gemeenten zou voeren een cruciale rol zouden spelen bij het vaststellen van de locatie, maar daar is na de

negatieve ervaring in Nijmegen door de projectleider in overleg met SZW vanaf gezien.

De partners waren - door eerdere ervaringen - niet echt verrast en besloten vervolgens samen om toch gezien het gedeelde belang door te zetten en een andere gemeente te vragen om de bijeenkomst te 'hosten'. Daarbij viel de keuze op Tiel, mede vanwege de aanwezigheid van drie moskeeën. Ambtenaren uit het sociale- en veiligheidsdomein (Erik van Keeken en Noor Smits) reageerden enthousiast. Ook in Gelderland-Zuid gaven moskeeën aan de voorkeur te hebben voor een gemeentelijke locatie, waar de regionale bijeenkomst op 26 mei werd gepland.

De 11 aanwezige moskeeën in de regio werden zeer intensief benaderd voor deelname. Net als in Gooi en Vechtstreek sprak de projectleider met een groot aantal van hen over de insteek, achtergronden en doelstellingen van de bijeenkomst. De gemeenten in de regio waar de moskeeën zijn gevestigd (naast Tiel zijn dat Nijmegen, Culemborg, Zaltbommel en Druten) werden verzocht een actieve rol tijdens de bijeenkomst te spelen en werden betrokken bij de voorbereidingen.

In **Kennemerland** speelden andere zaken. De politieregio Kennemerland gaf in eerste instantie aan geen behoefte aan een regionale bijeenkomst te hebben. Uit een vervolggesprek (drie maand later) bleek dat die keuze was ingegeven doordat volgens een aantal politiefunctionarissen de contacten met de moskeeën prima waren en er dus geen reden was om daar verbetering in aan te brengen. Daarnaast speelde de tijdelijke afwezigheid van een specifieke functionaris op discriminatiezaken een rol. Uit gesprekken met Ed Faas bleek overigens dat deze taak in bepaalde districten in de praktijk als een extra inspanningsverplichting wordt opgelegd aan al zwaarbelaste medewerkers en daardoor vaak niet de prioriteit krijgt die het wel verdiend.

Veel later werd na digitaal aandringen door de projectleider en het Bureau Discriminatiezaken (Frederique Jans) nut en noodzaak nogmaals uitgelegd aan een aantal andere vertegenwoordigers van het politiedistrict en bleek uiteindelijk toch de bereidheid om mee te werken. Inmiddels waren we meer dan een half jaar verder. Als gemeente werd in overleg met alle partners gekozen voor het regionale centrum Haarlem, waar veruit de meeste moskeeën gevestigd zijn.

Na snel doorpakken met de ambtenaren van het sociale- en veiligheidsdomein (Gitta van de Linden en Silvana van Doorne-Jurada) volgde een ingewikkeld voorgesprek met burgemeester Jos Wienen. Hij vond de insteek op moslimdiscriminatie te eenzijdig en wilde - ook nadat de projectleider de reden voor deze categorale

benadering door SZW meerdere keren had uitgelegd (voor bijvoorbeeld LHBTIQ+'ers en de joodse gemeenschap worden net zo zeer specifieke inspanningen verricht) - zowel de titel als de uitnodigingsbrief en het programma gewijzigd zien. Die aanpassingen werden in onderling overleg doorgevoerd. Belangrijk voor de gemeente was daarbij dat er aandacht moest zijn voor discriminatie in algemene zin en discriminatie binnen de eigen (moslim)gemeenschap ook ter discussie zou worden gesteld. Toevoeging aan het programma van de introductie van het mede door de projectleider geïnitieerde Veiligheidspact tegen Discriminatie gaf daarvoor voldoende handvatten.

De 15 moskeeën in de regio werden zowel per brief, als per mail en telefonisch meerdere keren benaderd voor deelname. Ook hier sprak de projectleider met nagenoeg alle bestuurders over de insteek, achtergronden en doelstellingen van de bijeenkomst. De gemeenten in de regio waar de moskeeën zijn bevestigd (naast Haarlem zijn dat Beverwijk, Heemskerk, Velzen en Haarlemmermeer) werden uitgenodigd voor de bijeenkomst.

Amsterdam had alleen al door het veel grotere aantal moskeeën (52) een bijzondere positie. Groot voordeel bij de organisatie en inhoudelijke voorbereidingen was dat de projectleider zeer korte lijnen heeft met alle direct betrokkenen, zowel met de politie, de ADV en de gemeente als met de moskeeën. Bijzonder hier was de combinatie die werd gezocht met de presentatie van de Handreiking Veilige moskee. Het werd een volledig dagprogramma, dat mede op verzoek van de gemeente juist wel bij een moskee (Al Kabir in Amsterdam-Oost) werd georganiseerd.

Het benaderen en betrekken van alle moskeeën was zeer tijdsintensief. In overleg met een aantal belangrijke koepels in Amsterdam - ISN (7), Milli Görüş (4) SICN (4) en RVM N-H (20 in Noord-Holland) - werd besloten om een afvaardiging namens alle aangesloten moskeeën aan de bijeenkomst te laten deelnemen. Redenen hiervoor waren zowel het behouden van het interactieve karakter van de bijeenkomst (wordt erg lastig met een te grote groep) als het ontzien van de vrijwilligerscapaciteit op zondag, wanneer nagenoeg alle moskeeën een vol educatief programma draaien.

De keuze voor de combinatie met de presentatie Handreiking Veilige Moskee werd overlegd met diezelfde koepels (inclusief de UMMON), met de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) van SZW (Mehmet Aközbeek en Samir Koukkouh), de gemeente Amsterdam (Floris Faes en PJ van Slooten), het Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam (Lucienne Gena) en de politie (Ben Nassir Bouayad). In algemene zin werden de voordelen (overlap en niet tweemaal in korte tijd een beroep doen op dezelfde bestuurders) zwaarder gewogen dan de nadelen (erg lang programma en

kans op leegloop). In de praktijk bleek de combinatie succesvol.

Alle 52 moskeeën werden door de projectleider benaderd per brief, mail en telefoon en op de hoogte gesteld van de inhoud en doelstellingen van de bijeenkomst. Met vertegenwoordigers van de islamitische koepelorganisaties die aanwezig zouden zijn werd langer stilgestaan bij de inhoud van de gecombineerde bijeenkomst en bij de uitkomsten van voorafgaande overleggen over gerelateerde thema's om overlap te voorkomen

In Oost-Brabant, tenslotte, speelde de opstelling van de benaderde 'host' gemeente (Den Bosch) een verdragende rol. Voor Den Bosch was gekozen op verzoek van de anti-discriminatievoorziening Radar en van een tweetal moskeekoepels. De verantwoordelijk ambtenaar (Ineke sociaal domein) in Den Bosch, zag echter geen meerwaarde in een aparte bijeenkomst over dit thema. Ze vond de insteek negatief en niet verbindend en stelde dat er via het netwerk 'Met Elkaar Bosschenaar' al voldoende interactie tussen de verschillende organisaties (politie, ADV, moskeeën en nog vele anderen) is en zo'n bijeenkomst contraproductief zou kunnen werken. De projectleider zag er niets in om op het aanbod in te gaan om de bijeenkomst onder de die noemer en met al die verschillende partners te organiseren, aangezien het interactieve en kleinschalige karakter verloren zou gaan en de focus op het thema moslimdiscriminatie en incidenten bij moskeeën

Uitgeweken werd naar Eindhoven. Zowel ambtelijk (Samir Toub, sociaal domein) als politiek (wethouder Jacob Wedemeijer) werd het initiatief zeer positief ontvangen. De raadzaal van de gemeente werd aangeboden als plaats van handeling. Eerder hadden de meeste moskeeën al aangegeven daar de voorkeur aan te geven.

De 25 moskeeën in de regio werden meerdere keren via diverse kanalen op de hoogte gesteld van de redenen voor en bedoelingen van de bijeenkomst. Ook de andere gemeenten (naast Den Bosch en Eindhoven zijn dat Helmond, Veghel, Oss, Uden, Best, Vught, Boxtel en St. Michelsgestel) werden benaderd voor actieve deelname.

De bijeenkomst de Oost-Brabant kwam in de plaats van degene die zou worden georganiseerd in de regio **Haaglanden**. Feitelijk zou deze bijeenkomst als pilot dienen en uitgevoerd worden door Stichting Islamitische Organisaties Regio Haaglanden (SIORH). De uitkomsten daarvan konden vervolgens dienen als leidraad voor de vervolgbijeenkomsten die projectbureau Zasje zou organiseren. Daar kwam het niet van. Door SZW werd vervolgens aan projectbureau Zasje gevraagd om ook de bijeenkomst in Haaglanden, in nauw overleg met SIORH, voor te bereiden.

Op herhaaldelijke verzoeken van de projectleider aan SIORH - vooral actief in Den

Haag en Leiden – om gezamenlijk te kijken naar de opzet en uitvoering kwam geen reactie. Daar kwam bij dat de ADV in Den Haag volgens ambtenaren failliet was gegaan en er een nieuwe situatie ontstond waarin uiteindelijk de ombudsman het discriminatiemeldpunt in Den Haag ging bemensen en de nieuwe Stichting 'Inclusie en Discriminatiebestrijding' de rest van de regio Haaglanden voor zijn rekening zou nemen. Aanvankelijk probeerde de projectleider de bijeenkomst te verleggen naar het regiodeelgebied Gouda/Alphen a/d Rijn, maar daar werd ambtelijk zeer terughoudend gereageerd.

Wel kreeg de projectleider signalen uit verschillende hoek (zowel de nieuwe ADV als de politie en moskeeën) dat er in de regio Haaglanden weldegelijk veel behoefte is aan een bijeenkomst over deze thematiek. De contacten daarvoor zijn gelegd. Ook uit (Zuid-)Limburg en de noordelijke provincies zijn verzoeken binnengekomen om een soortgelijke regionale bijeenkomst over moslimdiscriminatie en incidenten bij moskeeën te beleggen. De projectleider zal over de mogelijkheden daarvoor met SZW in overleg treden, maar is hoe dan ook van plan op die verzoeken in te gaan.

Overzicht regionale bijeenkomsten

- **Hilversum** voor de regionale bijeenkomst Gooi en Vechtstreek (11 mei)
- **Tiel** voor de regionale bijeenkomst Gelderland-Zuid (26 mei)
- **Haarlem** voor de regionale bijeenkomst Kennemerland (1 november)
- **Amsterdam** voor de regionale bijeenkomst Amsterdam (26 november)
- **Eindhoven** voor de regionale bijeenkomst Oost-Brabant (20 december)

Opzet bijeenkomsten

Bij alle 5 bijeenkomsten werd gekozen voor min of meer hetzelfde format. Zoals hierboven beschreven week Haarlem af in inhoudelijke insteek en werd in Amsterdam gekozen voor een afwijkende, gecombineerde bijeenkomst met een presentatie van de Handreiking Veilige Moskee¹. Na een welkomstwoord namens de gemeente hield de projectleider bij iedere bijeenkomst een korte inleiding waarin in willekeurige volgorde in ieder geval naar voren kwam:

- redenen van het ministerie van SZW om in te zetten op deze bijeenkomsten
- primair doel van de bijeenkomsten: verhogen van de meldingsbereidheid
- aangeven van de meest gehoorde redenen waarom die meldingsbereidheid zo laag is

¹ De Handreiking Veilige Moskee werd verder tijdens de bijeenkomsten in Hilversum en Tiel apart geagendeerd. In Haarlem en Eindhoven werd er naar verwezen.

- belang van toename van interactie, samenwerking tussen en uitspreken van verwachtingen door de verschillende partners
- benoemen van inzet op vervolg en borging in regionale/lokale setting

Als derde onderdeel volgde een ronde langs moskeebestuurders en andere aanwezigen over ervaringen met incidenten bij hun moskee en met moslimdiscriminatie in de bredere zin bij hun achterban.

Vervolgens verzorgde een woordvoerder een - vaak interactieve - inleiding over de visie en werkwijze van de (regionale) politie. De inhoud van die presentaties varieerde, maar de volgende onderwerpen werden steeds behandeld:

- de politie is er voor iedereen;
- diversiteit binnen het politiekorps is van belang om goed de verbinding met de samenleving te kunnen aangaan;
- de politie streeft landelijk naar uniforme registratie en rapportage van discriminatie;
- het verschil tussen melden en aangifte doen;
- cijfers (hoeveel/op basis waarvan) over discriminatie en trends;
- bij een strafbaar feit de situatie niet veranderen tot de politie er is;
- imago van de politie versus de inspanningen in de praktijk.

Als vijfde onderdeel hield een vertegenwoordiger van de regionale ADV een verhaal over de rol en werkzaamheden van de ADV's. In die inleidingen werd onder meer aandacht besteed aan onderstaande punten:

- de wet gemeentelijke discriminatievoorzieningen regelt dat iedere burger toegang heeft tot een laagdrempelige gemeentelijke voorziening die klachten over discriminatie behandelt;
- kerntaken: discriminatie voorkomen, signaleren en bestrijden en gelijke behandeling bevorderen;
- Hoe krijgt dat vorm?: klachtbehandeling; luisteren en klacht serieus nemen; uitleg, informatie en advies geven; hoor en wederhoor; bemiddelen; ondersteunen bij (semi) juridische procedures; ondersteunen bij aangifte bij de politie; doorverwijzen naar organisaties; verzorgen van trainingen en voorlichting en eigen onderzoek;
- cijfers en signalen;
- vertrouwelijkheid en anonimiteit.

De bijeenkomsten eindigden met een discussiesessie waarin zoveel mogelijk werd toegewerkt naar concrete ideeën over vervolgstappen/acties en borging in de regio/gemeente. Idee was aanvankelijk om daarbij in kleinere groepjes uiteen te gaan en daardoor de drempel voor inbreng van de deelnemers te verlagen en meer opbrengst te genereren. In de praktijk bleek dat niet nodig en ook niet wenselijk. De verschillende inleidingen gaven - naast directe vragen en inbreng van de moskeebestuurders en vertegenwoordigers van andere organisaties of gemeenten - direct genoeg bouwstenen om plenair door te discussiëren. Daarom werd in nagenoeg alle gevallen de pauze overgeslagen.

Resultaten: *Belangrijkste kwantitatieve en kwalitatieve uitkomsten en opbrengsten*

Kwantitatief

Regionale bijeenkomst Hilversum

- 12 van de 12 moskeeën
- Alle 4 gemeenten
- ADV
- Politie

Regionale bijeenkomst Gelderland-Zuid

- 7 van de 11 moskeeën
- 3 van de 5 gemeenten
- ADV
- Politie

Regionale bijeenkomst Kennemerland

- 12 van de 15 moskeeën
- 4 van de 6 gemeenten
- ADV
- Politie

Regionale bijeenkomst Amsterdam

- 25 van de 52 moskeeën²

² Het bereik was indirect groter omdat de informatie intensief is gedeeld met de andere aan de koepels verbonden moskeeën.

- gemeente
- ADV
- Politie

Regionale bijeenkomst Oost-Brabant

- 17 van de 25 moskeeën
- 5 van de 10 gemeenten
- ADV
- Politie

Kwantitatief

Overzicht van de 10 meest voorkomende/opvallende uitkomsten/opbrengsten

- 1) Om een indruk te krijgen van de omvang van discriminatie, om daders aan te pakken en slachtoffers te beschermen, is het van belang dat er vaker melding van discriminatie wordt gedaan. Dan kunnen slachtoffers geholpen worden, daders worden aangesproken en kan er beleid worden ontwikkeld om discriminatie te voorkomen en tegen te gaan. Discriminatie kan zich op verschillende manieren uiten, bijvoorbeeld: uitschelden, kwetsen, beledigen, bedreigen, geweld gebruiken of spugen. Discriminatie is strafbaar en moet daarom normaal gesproken ook bestraft worden. Toch is alleen een straf niet altijd voldoende. Wanneer mensen met elkaar verder moeten leven, bijvoorbeeld als burens of collega's, is bemiddeling vaak ook erg belangrijk.
- 2) **ADV's** benadrukken consequent het belang van Artikel 1 van de Grondwet. Bij veel deelnemers aan de bijeenkomsten speelde naar aanleiding daarvan wel de vraag: wat is discriminatie en wat niet? Dat is lang niet altijd duidelijk en begrijpelijk. Zaken die vroeger strafbaar waren zijn het nu soms niet meer. De rechter veroordeelde Janmaat in de jaren '90 nog omdat hij had gezegd 'vol is vol' en 'eigen volk eerst'. Nu zou iemand daar niet meer om veroordeeld worden. Ook werd het voorbeeld gegeven van ouders die een oppas met een hoofddoek weigeren. In een privé-situatie mag dat. Wanneer het een openbare situatie zou zijn geweest, bijvoorbeeld wanneer een oppascentrale meisjes met hoofddoeken weigert, is er wel sprake van discriminatie. ADV's hebben een belangrijke rol bij het helpen duiden van discriminatie. Hoewel sommige ADV's brede bekendheid genieten, moet dat voor meer mensen zichtbaar worden. ADV's kunnen door middel van voorlichting, begeleiding, training, bemiddeling, advisering en doorverwijzing

(moskee)bestuurders en hun achterban op allerlei manieren bijstaan. Zij nemen daarvoor de tijd en gaan vertrouwelijk met klachten en incidenten om. ADV's benadrukken het belang van melden, omdat alleen dan zichtbaar wordt welke omvang en verscheidenheid moslimdiscriminatie in Nederland heeft. Grote, breed georiënteerde ADV's, zoals Radar, doen expliciet aan beleidsbeïnvloeding en spannen met succes zaken aan tegen bedrijven die discrimineren (door zelf bewijsmateriaal te verzamelen met inzet stagiaires/door te telefoneren en/of dat van anderen te clusteren) en tegen (extreemrechtse) organisaties/bewegingen die bedreigende acties organiseerden.

- 3) Uit onderzoek blijkt dat niet veel meer dan 10% van gevallen van (gewelddadige) discriminatie en incidenten wordt gemeld. Uit de bijeenkomsten kwam naar voren dat redenen om niet te melden variëren van:
- het ontbreken van vertrouwen in instanties (met name politie);
 - angst voor vergelding/represailles/polarisatie;
 - geen kennis over waar of hoe te melden;
 - slechte ervaringen met melden/aangifte doen en de afhandeling daarvan;
 - een incident niet zien als strafbaar feit of discriminatie, maar meer als een verzekeringskwestie;
 - het als 'gewoon' zijn gaan ervaren;
 - voorkomen van angstgevoelens bij de achterban;
 - het idee hebben dat de melding/aangifte niet of niet onder de juiste noemer geregistreerd wordt;
 - er niet tot vervolging wordt of kan worden overgaan door gebrek aan bewijs;
 - eindeloos lange procedures;
 - het niet vinden en/of (voldoende) straffen van de dader(s).
- 4) Bij het melden van incidenten gericht tegen islamitische instituties zoals moskeeën, zien we volgens meerdere deelnemers tijdens de afzonderlijke bijeenkomsten wel dat er sprake is van een verschuiving. Er wordt door meer moskeeën vaker gemeld en/of aangifte gedaan. Dat heeft allereerst te maken met de opkomst van een nieuwe generatie van jongere bestuurders, die de weg in de Nederlandse samenleving beter kent en meer opkomt voor de eigen belangen en die van hun achterban. Daarnaast speelt mee dat volgens meerdere bestuurders er de afgelopen periode sprake is van discriminatoire (gewelddadige) incidenten in georganiseerd verband (rechts-populistisch of extreemrechts gemotiveerd en opgeëist), die gericht zijn tegen de aanwezigheid van de islam in Nederland. Ook stimuleren meerdere landelijke islamitische koepelorganisaties de

aangesloten moskeeën om incidenten te melden/aangifte te doen en ondersteunen hen daar waar nodig bij.

Tenslotte heeft de uitspraak van de rechter dat de aanslag met een molotov cocktail tegen een moskee in Enschede een terroristisch oogmerk had (en de daders ook in het verlengde daarvan werden gestraft) bijgedragen aan de toename van het aantal meldingen. Relevant is verder dat hoewel er een groot verschil is tussen een melding en een aangifte bij de politie, veel moskeebestuurders (zeker die van de eerste generatie) daar niet van op de hoogte zijn³.

- 5) Zorgen werden geuit over de invloed van het politieke en maatschappelijke klimaat. Volgens sommigen lijkt daardoor ervaren discriminatie duidelijk toe te nemen en de melding van discriminatie daar niet gelijk mee op te lopen. Meerdere bestuurders noemen het anti-islamklimaat en het openlijke islamofobe discours discriminatoir. Veel bestuurders geven aan dat er meerdere media zijn die hierin een uitvergrotende rol spelen. Hoe goed bedoeld ook, bijeenkomsten als deze zijn in de optiek van een kritische minderheid niet meer dan een doekje voor het bloeden. Een betere band met de buurtregisseur of meer bekendheid van de ADV is leuk en vast nuttig, het zal wellicht moslims handvatten geven om meer te melden, maar daar lossen we de structurele problemen niet mee op, liet een aantal bestuurders weten. Het moet echt anders. Er blijft sprake van geïnstitutionaliseerde discriminatie. Daar moet de (landelijke) overheid tegen optreden, liefst met zichtbare en aansprekende campagnes (posters, tv/radio/Sire, uitspraken van bewindslieden, ect.) en er is inzet nodig op scholen door middel van aanpassing/aanvulling van het curriculum, door meer informatie over Artikel 1 van de Grondwet/discriminatie en meer informatie over de islam (bijvoorbeeld als onderdeel van lessen over levensbeschouwing).

³ Melding: Doet u een melding, dan stelt u de politie op de hoogte van de situatie. Tenzij er een ernstig feit is gepleegd, stelt de politie dan geen onderzoek in, maar registreert uw zaak wel. Er kan dan later altijd nog naar die zaak worden terugverwezen, bijvoorbeeld als het gedrag niet ophoudt. Door discriminatie te melden kan de politie sneller ingrijpen in geval van strafbare feiten. Hierdoor krijgt de politie een completer beeld van wat zich op het gebied van discriminatie afspeelt en kan het beleid op discriminatie beter toegespitst worden. U kunt online anoniem melding doen. Als u uw persoonsgegevens achterlaat dan wordt u mogelijk door de politie benaderd voor aanvullende informatie en advies. Als u anoniem meldt, gebeurt dit niet, maar wordt uw melding wel in de politiestructuur opgenomen.

Aangifte: Bent u lastiggevallen, uitgescholden, mishandeld of erger, dan kunt u aangifte doen bij de politie. U verzoekt dan om strafvervolgning. Aangifte van discriminatie kunt u alleen doen bij het politiebureau. U kunt alleen aangifte doen op strafbare gronden. Het moet dus gaan om discriminatie wegens ras, geslacht, godsdienst, levensovertuiging, seksuele gerichtheid of handicap.

- 6) Registratie is nog altijd een probleem. Hoewel over de hele linie flinke stappen in de goede richting zijn gemaakt, wordt discriminatie van moslims bij de meeste instanties nog niet als specifieke, aparte categorie vermeld, maar inmiddels wel als discriminatie op basis van godsdienst. Uit de cijfers van zowel de politie als de ADV's en andere relevante instanties blijkt dat discriminatie op grond van godsdienst voor het overgrote deel discriminatie van moslims betreft. Verder komt het nog altijd voor dat moslimdiscriminatie wordt ingeboekt als discriminatie op grond van etniciteit (moslimmigranten; vooral Turkse en Marokkaanse Nederlanders) en een enkele keer als antisemitisme, wanneer een hakenkruis op een moskee was geschilderd. Op alle niveaus wordt hard gewerkt aan verdere verbetering. Zonder goede registratie wordt het fenomeen immers niet duidelijk zichtbaar en kan onvoldoende beleid worden ontwikkeld.
- 7) In relatie tot de bescherming door de overheid van islamitische instituties kwam meerdere keren naar voren dat er – ondanks concrete toelichting door het ministerie (ESS) - veel onduidelijkheid is en blijft bij bestuurders over hoe het dreigingsniveau in Nederland wordt vastgesteld. Ook werd door sommigen onbegrip uitgesproken over het - met de gemiddeld stijgende trend aan (gewelddadige) incidenten als referentiekader⁴ - uitblijven van veiligheidsmaatregelen richting moskeeën, terwijl die wel gelden voor synagogen. Vooral het georganiseerde (rechts-populistisch/extreemrechts) karakter achter veel van de incidenten baart bestuurders toenemende zorgen.
- 8) Bij de **politie** krijgt de aandacht voor en aanpak van discriminatie steeds meer prioriteit. Discriminatie wordt beschouwd als een high impact crime. Veel is afhankelijk van de beschikbare (toegeruste) menskracht bij politie en het OM, maar ook van de kwaliteit van de aangifte. Hoe meer informatie en bewijsmateriaal, hoe groter de kans dat een dader gepakt wordt. Vanwege drukte of onvermogen kan het ook wel eens misgaan. Dan heeft een agent bijvoorbeeld zelf de neiging te oordelen of iets strafbaar is of niet, terwijl dat niet aan de politie, maar aan de rechter is. Daar wordt door middel van training van politiemedewerkers aan gewerkt. Ervaringen van moskeebestuurders en andere deelnemers met het optreden van de politie liepen uiteen van structureel negatief tot uitermate positief. Daarbij speelden zaken als structurele vooroordelen (etnisch profileren) en gebrek aan kennis of aantoonbare desinteresse een rol. Een woordvoerder van de politie: "Ik snap de frustratie, maar ik wil toch oproepen aangifte te blijven

⁴ Zie bijvoorbeeld de cijfers van Ineke van der Valk (72 incidenten in 2016) en de lijst op Republiek Allochtonië

doen. Politie mensen zijn ook burgers van het land, net als u en hebben verschillende politieke voorkeuren. Als professionals moeten we zo objectief mogelijk zijn. Ieder mens heeft vooroordelen, de politieagenten ook, maar als politie moeten we etnisch profileren zoveel mogelijk terugdringen. We werken bijvoorbeeld aan scholing van onze agenten, geven elkaar steeds feedback op dit onderwerp en we hebben een speciaal nummer geopend waar mensen een klacht van etnisch profileren kunnen indienen. Vervolgens proberen we die klacht zo serieus mogelijk te behandelen.”

Verder werd aangegeven dat er aan de diversiteit en divers vakmanschap bij de politie op allerlei manieren wordt gewerkt. Verschillende achtergronden zijn volgens woordvoerders van meerwaarde voor kennis en vaardigheden en toegankelijkheid van de politie. De politie hecht aan het zoeken van verbinding met de samenleving, waarbij het contact met sleutelfiguren of met mensen van maatschappelijke organisaties, met wijkorganisaties en ook religieuze organisaties van groot belang is.

Ook heeft de politie opdracht gekregen meer te doen aan de bescherming van slachtoffers. Iemand kan nu aangifte doen zonder dat hij met naam en adres vermeld wordt – er kan een ander ‘domicilie’ worden gekozen, bijvoorbeeld de moskee. Ook kan gekozen worden voor aangifte onder nummer. Dan wordt de naam van de melder geheim gehouden, totdat de rechter op verzoek van de advocaat van de verdachte besluit de naam bekend te maken. Deze maatregelen ter bescherming van slachtoffers, moeten de drempel voor aangifte verlagen.

Het gelijkheidsbeginsel en discriminatieverbod vormen belangrijke pijlers van onze rechtsstaat. De politie heeft een belangrijke functie in het handhaven hiervan. Artikel 1 van de grondwet staat centraal in het werk van de politie. Een van de inleiders zei daarover: “Die tekst is voor ons heel belangrijk – maar het is ook nodig om ons daar steeds aan te blijven herinneren. Het is een wenkend perspectief.”

Bij discriminatie is het incident belangrijk, maar volgens de politie ook de context waarbinnen het incident heeft plaats gevonden. Bijvoorbeeld na terroristische aanslagen, uitspraken van politici als Wilders of het bezoek van een Turkse minister aan Rotterdam.

Mensen kunnen de politie benaderen op politiebureaus, via agenten op straat, telefonisch, of via de app van politie.nl met de mogelijkheid om ook een foto of video up te loaden. Goed contact met buurtregisseurs wordt door alle partijen belangrijk gevonden.

9) Vijf uiteenlopende voorbeelden van incidenten bij moskeeën⁵

- 1) Veel moskeeën in het land ontvingen in 2016 een dreigbrief met een nazi-kruis en een adelaarsteken. Said Bouharrou (moskee Al Moeslimin in Nijmegen):

“We krijgen vaker dreigbrieven, maar deze hakte er meer in. Het had ook effect op de achterban. Veel ouders durfden hun kinderen niet naar de moskee te brengen en lieten hun kinderen een aantal weekenden thuis. Het voelt heel akelig wanneer je je niet meer veilig voelt in je eigen gebedshuis, een plek waar je voor spiritualiteit en rust komt. Dat is heel ingrijpend.

We hebben direct aangifte gedaan. We werden vriendelijk en goed geholpen, maar de politie wist niet wat ze er verder mee moest en hoe het gecategoriseerd moest worden. We werden tussentijds goed op de hoogte gehouden, maar moesten helaas na afloop uit de pers horen dat het onderzoek niets had opgeleverd.”

- 2) De voorzitter van de Kuba moskee in IJmuiden, vertelt dat er sinds halverwege de jaren '90 ruim 40 incidenten zijn geweest rond hun gebedshuis, variërend van het plaatsen van varkenskoppen tot bedreigingen. Het heeft ertoe geleid dat de moskee zelf meer aan beveiliging is gaan doen. Zo is er een hekwerk geplaatst en zijn er camera's opgehangen. Dankzij deze camera's zijn al een keer daders opgespoord. Het laatste incident was in 2015 toen jongens de moskee binnendrongen, aanwezig met de dood bedreigden en begonnen te vechten. Dit heeft uiteindelijk tot een rechtszaak en het vastzetten van de daders geleid. NHij vetrelde ook over een antal incidenten bij een moskee in Zaandam
- 3) Dreigbrieven en lek gestoken banden hebben bij een moskee er toe geleid dat de imam niet meer in de 'ambtswoning' vlakbij de moskee wil wonen.
- 4) Een bestuurder van moskee Al Ihsan in Amsterdam Nieuw West Geuzenveld vertelt dat een oproep op facebook om te doneren leidde tot verschillende discriminerende en bedreigende teksten. Er is aangifte gedaan van vijf uitingen. Dit leidde, na twee jaar, tot drie veroordelingen. Het heeft dus zin om aangifte te doen, concludeert de bestuurder. Een andere moskee in Amsterdam ontvangt met regelmaat anonieme brieven met vreselijke teksten. Daarvan is tot nu toe geen melding gemaakt, maar dat zullen ze van nu af aan wel gaan doen, laat de bestuurder weten. Een moskee in Amsterdam Oost heeft ook dreigbrieven ontvangen. Vaak met teksten in de trant van 'rot op

⁵ In de verslagen van de bijeenkomsten zijn veel meer voorbeelden terug te vinden

naar je eigen land'. Hiervan is geen aangifte, maar wel melding gedaan bij de politie.

- 5) De bouw van de nieuwe Selimiye moskee van de koepelorganisatie Islamitische Stichting Nederland (ISN) in Veghel kwam in juli 2017 stil te liggen. Tegenstanders bonden met een slot de hekken bij de bouwplaats aan elkaar en hingen een dreigbrief op: 'De bouw van dit haathuis is geblokkeerd! De islam is geweld, pijn en verdriet! De islam is een barbaarse ideologie en is onacceptabel op Nederlandse bodem!! U hoort nog van ons!' Pegida Nederland claimde de actie via hun twitteraccount, Facebookpagina en woordvoerder.

10) Vijf uiteenlopende voorbeelden van moslimdiscriminatie⁶

- 1) Een Somalische vrouw uit Tiel vertelt dat ze door een buschauffeur de toegang tot de bus werd geweigerd. Toen ze dit bij de politie meldde, kreeg ze als antwoord dat ze dan maar op de volgende bus moest wachten.
- 2) Amsterdam:
 - Bij een gezin dat het enige islamitisch gezin in een wijk was, belden drie dames op een dag aan dat ze teveel lawaai maakten. De dames beweerden bovendien dat de mensen de kinderen verwaarloosden en gingen het huis controleren. Dat gebeurde niet één, maar drie keer. Met oud en nieuw werd er bovendien vuurwerk in de tuin gegooid en geroepen 'ze hadden jullie moeten vergassen'.
 - Een bestuurder vertelt over zijn dochter die stage liep bij een kinderdagverblijf en in de pauze boodschappen ging doen. Er kwam een 'Hells Angel-achtig type' die op haar spuugde en haar uitschold. Na overleg met politie werd er gedetailleerd aangifte gedaan. Omdat er snel aangifte was gedaan, konden de beelden van de beveiligingscamera's veilig gesteld worden en kon de dader achterhaald worden. In december zal hij voor de rechter komen. Voor de dochter van de bestuurder had het incident als gevolg dat ze een tijdje met meer angst de straat opging en ander werk is gaan doen.
- 3) Op de arbeidsmarkt:
 - Bestuurder vertelt over een vrouwelijke collega kreeg toen ze al was aangenomen nadat uit het gesprek bleek dat zij een Marokkaans achtergrond had te horen of ze welzeker wist dat ze daar wel wilde komen werken. Het ergst is het volgens de

⁶ In de verslagen van de bijeenkomsten zijn veel meer voorbeelden terug te vinden

bestuurder dat dat niet eens meer vreemd gevonden wordt,

- Een groot aantal bestuurders: stagiaires met hoofddoek en/of met een achternaam die een moslimachtergrond doet vermoeden, worden bij veel bedrijven structureel geweigerd.

- Bestuurder: Een uitzendbureau nodigde een vrouw op basis van een CV zonder foto uit, met hetzelfde CV met een foto met hoofddoek werd zij voor het vervolgesprek afgewezen.

4) Een vrouw doet vrijwilligerswerk met moslimmeiden; zij vertelt dat wanneer er iets in de wereld met moslims gebeurt de meiden enorm veel bagger over zich heen krijgen. Zij hebben vaak niet de vaardigheden en het zelfvertrouwen om vervolgens de discussie aan te gaan. Zeker na de aanslagen op Charlie Hebdo was er sprake van erg veel agressie.

5) En in het onderwijs.

- Een vrijwilliger bij een moskee, die tevens docent is bij een ROC, besteedde tijdens lessen aardrijkskunde aandacht aan de islamitische wereld. Hierover werd door ouders enorm geklaagd, terwijl het om een regulier onderdeel uit het programma ging.

- Docenten die zeggen: "Wanneer ik Marokkanen zie, zie ik alleen maar problemen".

- Een meisje van de Fatih moskee vertelt dat ze meemaakte dat een jongen op de middelbare school aan haar hoofddoek begon te trekken. Ze was de enige op school met een hoofddoek. Een nichtje van haar, geboren en getogen in Nederland, had ook te maken met iemand die haar hoofddoek af wilde trekken en daarbij liet weten dat ze terug naar haar eigen land moest gaan.

Succesfactoren

- De opkomst van/het bereik onder moskeeën en indirect bij hun achterbannen was veel groter dan gepland/verwacht. Vertegenwoordigers van 80 verschillende moskeeën en 20 andere islamitische organisaties⁷, waaronder veel jongeren en een substantieel aantal vrouwen - omgerekend naar achterbannen een bereik van tenminste 80.000 moslims - namen deel aan de bijeenkomsten, terwijl gerekend was op maximaal 50 organisaties. Daarnaast is de informatie in de vorm van verslagen en presentaties door de verschillende betrokken islamitische koepelorganisaties breder verspreidt. De hoge opkomst had veel te maken met de intensieve benadering van en door de projectleider. Alle moskeeën werden zoals

⁷ Op basis van hun afzonderlijke geschatte achterban worden daarmee tenminste 80.000 moslims bereikt.

beschreven via een breed scala aan kanalen meerdere keren op de hoogte gebracht van het belang van deelname aan en de inhoud en doelstellingen van de bijeenkomst.

- De overgrote meerderheid van de deelnemers was zeer positief over het initiatief en het verloop/de inhoud van de bijeenkomsten, die zichtbaar en merkbaar in een grote behoefte voorzien. Vraag naar vervolg en/of herhaling, al dan niet in een andere setting was groot, inclusief verzoeken uit regio's die nog niet bereikt zijn;
- Tijdens alle bijeenkomsten zijn tussen de aanwezige partijen concrete afspraken gemaakt over een vervolg. Dat liep uiteen van het opnieuw bekijken van een aangifte of een melding door een agent, directe bemiddeling van een ADV in een concrete, onopgeloste zaak, contact opnemen met een andere politie-eenheid over de afhandeling van een incident bij een moskee van dezelfde koepelorganisatie in een andere regio, plannen van een werkbezoek aan moskeeën door gemeentelijke ambtenaren, werkafspraken tussen ambtenaren en moskeebestuurders over mogelijke samenwerking bij preventieve beleidsontwikkeling op het gebied van polarisatie en discriminatie, plannen van kennismakings- of voorlichtingsbijeenkomsten van ADV's bij moskeeën en (hernieuwde) afspraken over structurele vormen van bezoeken/overleggen tussen buurtregisseurs en moskeebestuurders.
- De doorgaans open en kwetsbare opstelling van de politie (we doen ons best, maar zijn er nog lang niet) tijdens de bijeenkomsten werd gewaardeerd, bracht de interactie tussen bestuurders, andere deelnemers en politie op een hoger niveau en gaf voeding aan vervolgspraken;
- De expertise en de brede inzet (zoals ook voorlichting, bemiddeling, onderzoek en beleidsbeïnvloeding) van de meeste ADV's was voor veel deelnemers opvallend. ADV's hebben bovendien via de bijeenkomsten veel aan hun PR kunnen doen (folders, posters, verwijzing naar website);
- Veel gemeenten hebben toegezegd moslimdiscriminatie en incidenten bij moskeeën structureel te (gaan) agenderen bij verschillende vormen van overleg (met moskeeën, zelforganisaties van migranten en politie/ADV, maar al naar gelang de insteek en het specifieke onderwerp ook met andere gemeentelijke partners, inclusief het onderwijs).

Leerpunten

- Het bleek niet altijd even gemakkelijk om gemeenten te overtuigen van het belang van het organiseren van een regionale bijeenkomst over moslimdiscriminatie en incidenten bij moskeeën. Dat had verschillende

oorzaken en redenen. In sommige gevallen vonden ambtenaren (al dan niet ingegeven door het beleid van het college van B&W of angst voor politieke weerstand uit de gemeenteraad) de insteek van de bijeenkomst te negatief (discriminatie en (gewelds)incidenten) of te eenzijdig (in hun ogen uitsluitend gericht op moslimdiscriminatie). Ook kwam het voor dat bemoeienis van de landelijke overheid met de lokale politiek niet werd gewaardeerd. Daar heeft de projectleider zich een aantal keer flink op verkeken. Meerdere vervolggesprekken en uitleg hadden van en voor beide kanten niet het gewenste resultaat. Hierdoor is bij een tweetal bijeenkomsten aanzienlijke vertraging ontstaan in de uitvoering, wat enkele andere partners frustrerde en veel overredingskracht heeft gekost om hen betrokken te houden.

- Bespreken/agenderen van (de gevolgen van) moslimdiscriminatie en incidenten bij moskeeën is geen automatisme, ondanks het brede besef dat iedere vorm van discriminatie hetzelfde behandeld zou moeten worden. Dat heeft enerzijds te maken met de kracht van de lobby uit de betreffende 'doelgroepen' en/of 'gemeenschappen' om het specifieke thema (politiek) te agenderen en anderzijds met de negatieve beeldvorming over de islam.
- Structurele aandacht voor discriminatie is bij de politie nog (te) vaak een bijkomende taak. Daar worden overigens veel verbeterlagen in gemaakt. In de praktijk van dit project kwam het in meerdere regio's voor dat de contactpersonen het er als '13^e dossier' bij hadden gekregen of dat de functie (tijdelijk) niet was ingevuld. Ook dat leverde de nodige vertraging in de uitvoering op. Daarnaast speelde soms mee dat vanuit het politieapparaat werd aangegeven dat de relaties met de moskeeën en het ADD prima waren en er daarom geen reden was om de bijeenkomst te beleggen.
- Het betrekken van (meer) vrouwen vraagt - ondanks hun zeer actieve deelname bij een aantal bijeenkomsten - om een andere insteek dan de primaire focus op moskeeën en hun bestuurders, zoals in dit project was overeengekomen. Voorstel van de projectleider is dan ook om niet alleen in andere regio's een vervolg aan het project te geven, maar ook een aantal specifieke bijeenkomsten met en voor vrouwen te organiseren. Zij zijn immers het vaakst slachtoffer.

Aanbevelingen, vervolgstappen en borging

Tijdens de bijeenkomsten is een zeer breed scala aan voorstellen voor vervolgstappen en borging gedaan. Ook werden bij elke bijeenkomst een aantal aanbevelingen naar voren gebracht. Die zijn in de verslagen van de bijeenkomsten terug te vinden. Per

regio staan hieronder de vijf meest concrete (soms geclusterde) vervolgacties⁸. Een deel daarvan is specifiek en direct gericht op acties die zouden kunnen leiden tot het verhogen van de meldingsbereidheid; andere voorstellen zijn meer gericht op preventie of op verzoeken om actie van de (landelijke) overheid.

Regio Gooi en Vechtstreek

- doe aangifte! Melden maakt (de omvang van) het probleem zichtbaar; van uit die kennis/gegevens kan pas beleid gemaakt of aangepast worden;
- samenwerking tussen moskeeën, ADV's, politie en gemeenten verbeteren en vooral ook meer structuur geven (niet alleen bij incidenten maar regulier);
- moskeeën gaan voor de achterban vergelijkbare laagdrempelige bijeenkomsten met partners uit de buurt organiseren (**is opgepakt door de politie en de ADV**);
- trainingen aan intermediairs binnen de eigen structuren (moskeeën of andere islamitische organisaties), zoals de training 'Melden helpt, help melden' (**wordt opgepakt door de ADV**);
- gemeenten moeten zich meer inspanssen voor de integratie van 'Henk en Ingrid'. De gemeente kan een preventieve campagne starten samen met moskeeën, kerken en synagogen; een campagne voor tolerantie die moet leiden tot meer 'vrede en verdraagzaamheid'. Het probleem van moslimdiscriminatie zit juist bij de niet-moslims. We kunnen een voorbeeld nemen aan de reclamewereld; daar kan in een paar weken een campagne worden uitgerold. Denk meer out-of-the-box, zie moslims niet alleen als probleem, maar zet ze ook in als onderdeel van de oplossing. (**De gemeente Hilversum agendeert dit idee nu tijdens het reguliere overleg met moskeeën en andere (religieuze) organisaties en de gemeente Gooise Meren (Naarden en Bussum) is daarover in gesprek met de moskeebestuurders**).

Regio Gelderland-Zuid

- Moskeeën moeten vaker hun deuren voor de buurt openen zodat kinderen en volwassenen die geen moslim zijn, kennis maken met de islam. Dat werkt preventief, net als aandacht voor de islam bij maatschappijleer en godsdienstonderwijs. (**Voorstel: gemeenschappelijke regionale Open Dag voor Moskeeën. Aansluiting bij Open Monumentendag of Kerkendag is een serieuze optie. Dit wordt momenteel uitgezocht**);

⁸ In de voorgestelde vervolgacties zat bij de verschillende bijeenkomsten logischerwijze de nodige overlap. Gekozen is om die in dit rapport te vermijden.

- Op de basisschool vormen kinderen hun eerste sociale omgeving (groepen). Op de middelbare school gaat het vervolgens vaak mis. Het zou goed zijn een landelijke campagne te starten om te bevorderen dat kinderen kennis maken met groepen die een andere culturele en/of religieuze achtergrond hebben;
- het is belangrijk mensen niet alleen uit te nodigen naar de moskee, maar ook zelf naar bijvoorbeeld scholen te gaan en daar voorlichting te geven over de moskee/islam;
- Meer aandacht besteden aan bemiddeling. Het is belangrijk dat ook de ouders beseffen wat het effect is geweest van hun misschien wel onbedoelde daden. Van bemiddeling kunnen ouders en slachtoffers beiden wat leren.
- **Moslimdiscriminatie en incidenten bij moskeeën komen vanaf nu structureel op de agenda bij het overleg van de werkgroep in de gemeente Tiel die zich richt op het ondernemen van activiteiten tegen discriminatie en radicalisering en voor sociale cohesie.**

Regio Kennemerland

- Er wordt gepleit voor een campagne om de meldingsbereidheid te verhogen, laagdrempelig, dichtbij de mensen. Belangrijk daarbij is ook dat activiteiten en voorzieningen tegen discriminatie (zoals de ADV's) bekender en zichtbaarder worden;
- het is van belang niet alleen met organisaties, maar ook met sleutelfiguren samen te gaan werken bij het verhogen van de meldingsbereidheid;
- moskeeën nemen zelf initiatieven om de dialoog met andere groepen aan te gaan en voeren positieve acties (zoals het uitdelen van rozen door Milli Görüş). Dat draagt bij aan onderling begrip, het wegnemen van vooroordelen en voorkomt discriminatie. **(In dat verband wordt er ook gekeken naar de meerwaarde van het concept van het Veiligheidspact tegen Discriminatie in Haarlem/Kennemerland – met als uitgangspunt Artikel 1 van de Grondwet - in samenhang met een interreligieus project van het Bureau Discriminatiezaken Kennemerland)**
- Het kabinet wil het volkslied verplicht laten leren, kunnen we in Haarlem niet Artikel 1 van de Grondwet verplicht laten leren?;
- Volgend jaar wordt een vervolgbijeenkomst georganiseerd (in een andere gemeente in Kennemerland), waarbij de voortgang van de afspraken en voornemens centraal staat **(de projectleider neemt hiervoor het initiatief).**

Regio Amsterdam

- Een periodiek – dus niet incidenteel/alleen tijdens crisissituaties - overleg met de burgemeester **(gebeurt hier al; werkt zeer positief);**

- kwetsbare en eerlijke opstelling van de politie (hand in eigen boezem) die tijdens deze bijeenkomst naar voren kwam over het functioneren zou breder zichtbaar moeten worden (werken aan het vaak negatieve imago);
- instellingen/organisaties die discriminatie registreren moeten veel meer gezicht krijgen (**zoals tijdens deze bijeenkomst; MDRA en politie zeggen toe ook bij andere moskeeën langs te gaan**);
- burgers moeten daders aanspreken op hun acties;
- elkaar aanspreken en discriminatie bespreekbaar maken is belangrijk. Daarbij is het belangrijk vooral niet blind te zijn voor discriminatie in eigen kring.

Regio Oost-Brabant

- Laagdrempelig buurtoverleg onder leiding van de gebiedscoördinator of wijkregisseur, dat door de gemeenten gefaciliteerd wordt;
- preventief optreden tegen polarisatie (platform sociale cohesie)
- de beste remedie tegen islamofobie is de islam/moslims te leren kennen. 'Voor een goede moslim hoef je geen angst te hebben'. Dat vraagt om meer ontmoeting en dialoog;
- Actievere rol van moskeeën zelf - neem zelf verantwoordelijkheid, ook richting de eigen gemeenschap/achterban;
- **Radar gaat proactief naar de moskeeën toe, ontwikkeld een Meldapp en RADAR en de politie schuiven aan bij het reguliere overleg tussen moskeeën en gemeenten.**

Specifieke aanbevelingen voor:

1) Moskee(bestuurders) en islamitische koepelorganisaties:

- Informatie uit deze bijeenkomsten verspreiden onder vrijwilligers en achterban (vooral ook jongeren en vrouwen) om de meldingsbereidheid te vergroten en anderen – ook binnen de eigen kring – aanspreken op discriminatoir gedrag;
- meer naar buiten treden met positieve acties en informatie en daarmee het imago verbeteren (bijvoorbeeld in de buurt en richting scholen, maar ook naar de media);
- de moskee meer openstellen voor niet-moslims door middel van rondleidingen/voorlichting en (gezamenlijk/regionaal) georganiseerde Open Dagen (transparantie/inzicht).

2) ADV's:

- Werken aan het vergroten van de zichtbaarheid van de rol, functie en activiteiten (PR), zeker waar het gaat om bemiddeling, voorlichting, beleidsbeïnvloeding en training;
- organiseren van voorlichtingsbijeenkomsten waarom discriminatie gemeld moet worden en wat het ADV kan doen voor achterban van moskeeën (ook vrouwen en jongeren);
- trainen van vrijwilligers van moslimorganisaties tot intermediairs voor het melden van discriminatie.

3) Politie

- Bijeenkomsten organiseren in moskeeën over melden/aangifte doen organiseren voor de achterban (ook specifiek voor vrouwen);
- structureel contact van buurtregisseurs met moskeeën in hun werkgebied;
- werken aan meer diversiteit van het corps en verzorgen van trainingen voor personeel in het herkennen van discriminatoire incidenten en het voorkomen van etnisch profileren.

4) Gemeenten

- Structureel overleg met moskeeën en andere islamitische organisaties (dus niet alleen tijdens crisismomenten);
- vaker en intensiever betrekken van moslimorganisaties bij de preventieve inzet die gericht is op het veranderen van het handelingsperspectief van (potentiële) daders en werken aan meer samenhang e structuur in positieve projecten die polarisatie voorkomen en inclusiviteit bevorderen;
- meer gebruik maken van expertise van buiten (landelijke overheid en ADV's) voor het vergroten van kennis en vaardigheden.

5) SZW/landelijke overheid

- Structurele aandacht voor (de achtergronden en gevolgen van) moslimdiscriminatie door landelijke (media)campagnes;
- werken aan het wegnemen van gevoelens bij moslims en hun organisaties/instituties van het meten met twee maten. Onder meer door een zichtbare aanpak van moslimdiscriminatie op de arbeidsmarkt, bij stages en in het onderwijs en door uitleg over en duiding van het dreigingsniveau en de beveiliging van islamitische instituties;
- meer inzetten op het beperken van de voedingsbodem bij de daders door als overheid (in woord en daad; vooral ook door bewindslieden) inclusiviteit uit te stralen.

Netwerk

Projectbureau Zasje onderhoudt een zeer uitgebreid netwerk aan organisaties en personen die relevant waren voor de ontwikkeling en uitvoering van dit project. Dat netwerk bestaat onder meer uit:

- Koepelorganisaties van moskeeën en moslimorganisaties. Zeer intensief is de relatie met het Contactorgaan Moslim en Overheid (CMO), de Unie van Marokkaanse Moslimorganisaties in Nederland (UMMON), de Raad van Marokkaanse Moskeeën Noord-Holland (RVM), de Stichting Islamitisch Centrum Nederland (Turks), Milli Görüş (MGNN en NIF) en Islamitische Stichting Nederland (ISN/Diyanet), regelmatig met andere (regionale) koepels, waaronder de Raad van Marokkaanse Moskeeën Nederland en SPIOR.
- Onafhankelijke moskeeoorganisaties van Marokkanen, Turken, Surinamers en vluchtelingengroepen.
- Islamitische vrouwenorganisaties en vrouwencommissies binnen bredere verbanden.
- Islamitische scholen en andere educatieve instellingen van en voor moslims.
- Tientallen stedelijke en stadsdeelgerichte zelforganisaties van (moslim)migranten.
- Sportclubs (met veel moslims in bestuur en ledenbestand).
- Commissie Gelijke Behandeling (CGB).
- College voor de Rechten van de Mens
- Politiemedewerkers in verschillende regio's
- Projectleiders Gelijkwaardigheid/aanpak discriminatie/Diversiteit. De Kracht van het Verschil bij de politie.
- Buurtregisseurs
- Landelijke Vereniging Discriminatie
- Artikel 1/Radar
- Contactpersonen Anne Frank Stichting
- (Internationale) Onderzoekers op het terrein van (moslim)discriminatie en islamofobie
- Initiatieven gericht op het voorkomen en bestrijden van (moslim)discriminatie en islamofobie vanuit de eigen gemeenschappen (on- en offline)
- Een groot aantal ADV's
- Afdelingen OOV van verschillende (grote) gemeenten
- Relevante maatschappelijke diensten en instellingen van verschillende (grote) gemeenten.
- Medewerkers van relevante (afdelingen) van ministeries
- Relevante en/of gespecialiseerde (social) media